

Håkon og Skule 1217–1240

Håkon and Skule 1217-1240

Sverre Bagge

Professor emeritus ved Universitetet i Bergen

Dr.philos., 1980

sverre.bagge@uib.no

Sammendrag

Artikkelen diskuterer forholdet mellom Håkon Håkonsson og hans rival Skule fra valget av Håkon i 1217 til Skules opprør og fall 1239–40. Håkons saga, skrevet i 1260-årene, er nesten vår eneste kilde til dette. Selv om den er partisk til fordel for Håkon, er den relativt balansert og inneholder mye konkret informasjon, både fra skriftlige og muntlige kilder. Valget av Håkon i stedet for Skule i 1217 synes umiddelbart å være overraskende, ettersom både tronfølgeoven av 1163/64 og vanlig praksis skulle tilsi at arvefølgen ble regnet fra siste regjerende konge. Valget av Håkon er derfor uttrykk for partienes betydning på denne tiden: Håkon var sønnesønn av Sverre, birkebeinernes legendariske leder. Likevel bygget valget av ham på et kompromiss; han måtte dele sin makt med Skule, som hersket over en tredjedel av landet, øyensynlig uten særlig innblanding fra Håkon.

Flere forskjellige tolkninger av forholdet mellom Håkon og Skule og det følgende bruddet mellom dem har vært gitt. Artikkelen søker hovedforklaringen på det sistnevnte i Håkons offensiv mot Skule fra 1233 for å redusere hans makt. Håkon lyktes langt på vei i dette i 1237, da han fikk forandret Skules tredjedel av landet fra en samlet blokk til en tredjedel av syslene over hele landet. Dette ble kombinert med hyppigere møter mellom de to, der Skule alltid var underlegen.

Endelig blir konflikten satt inn i et langtidsperspektiv, en gradvis endring fra sporadiske konflikter over tronfølgen mellom enkeltpersoner til partier i tilknytning til bestemte dynastier på slutten av 1100- og begynnelsen av 1200-tallet. Dette førte i neste omgang til strengere regler for arvefølgen, noe som gjorde det vanskeligere å utfordre den regjerende kongen og førte til et mer stabilt styre.

Nøkkelord

Kongemakt, tronfølge, riksdeling, borgerkrig

Abstract

The article discusses the relationship between King Håkon Håkonsson and his rival Duke Skule from Håkon's election in 1217 until Skule's rebellion and fall in 1239–40. Håkon's saga, composed in the 1260s, is almost our only source for this, but, despite its bias in favour of Håkon, it is relatively balanced and in addition contains much information from oral and partly also written sources. Håkon's election in 1217 to succeed Skule's brother Inge as king would at first sight seem surprising, as both the law of succession of 1163/64 and normal practice would determine succession from the previous king. Håkon's election is therefore evidence of the importance of parties at the time, as Håkon was the grandson of King Sverre, the legendary leader of the Birchlegs. Still, his election was based on a compromise: He had to share his power with Skule, who ruled one-third of the country, apparently without much interference from Håkon.

Various accounts of the co-rule between the two and the final rift between them have been given. The article seeks the main explanation for the latter in Håkon's offensive against Skule from 1233 onwards to reduce Skule's independent power, in which he largely succeeded in 1237, when Skule's part of the kingdom was changed from one undivided block to one-third of the administrative district throughout the country. This was combined with frequent meetings between the two from which Håkon always emerged the stronger.

Finally, the conflict is viewed in a long-term perspective, a gradual change in the late twelfth and early thirteenth century from sporadic conflicts over the succession to consolidated parties linked to separate dynasties. This eventually led to stricter rules about the succession that made it more difficult to gather support to challenge the current ruler and, in turn, led to a more stable government.

Keywords

Monarchy, royal succession, division of the realm, civil war

Konflikten mellom Håkon og Skule og Skules opprør i 1239–40 markerer overgangen fra borgerkrigstiden til det stabile kongedømmet på 1200-tallet og har vært behandlet en rekke ganger av historikerne.¹ Sympatien har for det meste vært på Håkons side, kongen som skapte fred og innledet «storhetstiden». Dette kommer særlig klart til uttrykk hos P.A. Munch, som idealiserer Håkon og fordømmer Skule.² Kincks ironisering av storhetstiden og klare sympati med Skule brøt med dette,³ men ga ikke noen ny tolkning av selve de politiske begivenhetene; for Kinck dreide det seg om kontrasten mellom Skules angivelige oppfatthet av den nasjonale norrøne kulturen, blant annet eksemplifisert med vennskapet med Snorre, og Håkons import av utenlandsk romantisk diktning i oversettelse. Kort etter ga så Halvdan Koht en politisk tolkning av denne kontrasten, hvor Skule ble den store statsmann og Håkon en middelmådig byråkrat.⁴ Koht var åpenbart inspirert av Kinck, men hans oppfatning var også bestemt av den marxistiske ideen om redskapskongedømmet. Det passet bedre at den aristokratisk dominerte høymiddelalderstaten ble grunnlagt av en stormann enn av en konge.⁵ I etterkrigstiden har historikerne for det meste vendt tilbake til det eldre synet, men uten Munchs svart-hvitt fremstilling. Narve Bjørgos artikkel fra 1968 gir gode argumenter for en slik oppfatning.⁶ «Norge blir en stat»-tradisjonen, med sterkere vekt på politikk, administrasjon og den personlige kongemakt, gjør det også naturlig å fremheve Håkons betydning.⁷

Et brudd med denne oppfatningen kommer til uttrykk først gjennom Hans Jacob Ornings analyse av konflikten som en feide⁸ og så gjennom Knut Arstads undersøkelse av den militære siden av den, der han skildrer Skule som en god strateg og argumenterer for at hans opprør hadde store sjanser til å lykkes.⁹ Disse to bidragene er meget forskjellige, men har begge til felles at de ser bort fra spørsmålet om rettmessig adkomst til tronen, noe som ellers har stått sentralt i forskningen. Hos Arstad skyldes dette at han hovedsakelig er opptatt av den militære utviklingen, mens det hos Orning skyldes et alternativt syn på det norrøne samfunnet. Lover og regler hadde liten betydning; Norge var ikke noen stat, men besto av en samling lokale høvdinger som kongen måtte tilfredsstille for å kunne regjere. Skules opprør var en spontan reaksjon på en vanskelig situasjon og årsaken til hans fall at Håkon – som den eneste i borgerkrigstiden – klarte å gjennomføre et overraskende angrep på Oslo.¹⁰

Det er mye som taler til fordel for et feideperspektiv på de norske borgerkrigene, inkludert betydningen av personlig tilknytning, gavmildhet og appeller til egennytten som midler til å vinne tilslutning i konflikter.¹¹ Jeg vil likevel mene at visse endringer i dette mønsteret skjedde i løpet av borgerkrigstiden, og at kongedømmet i større grad ble en institusjon i løpet av 1200-tallet. Konflikten mellom Håkon og Skule må derfor også sees i lys av denne utviklingen, selv om det fortsatt er elementer av feide i den.

1. Artikkelen har sin bakgrunn i mitt opposisjonsinnlegg ved Knut Arstads disputas 30. mai 2019, men berører bare en meget liten del av hans avhandling. Tross et par innvendinger i det følgende, vil jeg understreke at dette er en grundig og dyptpløyende avhandling som på mange måter gir et nytt bilde av norsk krigføring på 1200-tallet.

2. Munch 1857: 881–891; særlig den avsluttende karakteristikken 979–981.

3. Kinck 1982: 364–368.

4. Koht 1963: 14–31.

5. I artikkelen peker da også Koht på Skules tilknytning til det gamle aristokratiet, hans allianse med andre stormenn og betydningen av hans stormannsstatus for å få i stand forsoning med baglerne (Koht 1963: 18–19).

6. Bjørgo 1968: 240–249.

7. Helle 1960–61 og 1970.

8. Orning 2018.

9. Arstad 2019: 393–517.

10. Orning 2018: 218–219.

11. Se bl.a. Bagge 1986.

Hákonar saga som kilde

Bortsett fra noen ganske få diplomer og referanser i utenlandske kilder, er *Hákonar saga* den eneste kilden til konflikten. Den er fylldig og detaljert og trolig bygget på mye autentisk informasjon, men er samtidig partisk.¹² Sagaen står klart på Håkons side, men den søker til en viss grad å unnskyldte Skule. Begge deler kan forklares ut fra situasjonen på nedskrivningstiden. Håkons sønn Magnus satt på tronen, men han var også dattersønn av Skule, og hans mor var fortsatt i live. Sturla måtte selvsagt fremstille Håkon som den rettmessige konge, men også være forsiktig med å kritisere Skule.¹³ Sagaens helhetsbilde er at Skule intrigerer mot Håkon i begynnelsen, men etter hvert aksepterer ham som konge, i bytte mot riksdeling, der Skule får en tredjedel. Sagaen gir derimot ingen egentlig forklaring på hvorfor Skule gjorde opprør i 1239. Sturla lar Håkon si da han får vite om opprøret at «dette har vært påtenkt lenge». Samtidig betegner han Skule i den avsluttende karakteristikken som en «stor høvding», hvis ettermæle ble skadet av «bare ett ulykkelig år».¹⁴

Disse utsagnene står i en viss motsetning til hverandre, og ingen av dem stemmer direkte med fortellingen, som sjelden tar eksplisitt stilling til spørsmålet om årsaker. Fortellingen inneholder imidlertid så mange detaljer at den må kunne brukes til å komme lenger i dette spørsmålet, selv om den åpner for flere mulige tolkninger.

Kongevalget 1217–23

Sagaens skildring av kongevalget i 1217 er en dramatisk historie, med Skule som den sterke. Håkon er bare 13 år gammel, mens Skule er en etablert høvding i slutten av 20-årene. Etter vanlige arveregler, blant annet tronfølgeordenen av 1163/64, skulle arven regnes fra siste konge; altså var Inges sønn Guttorm den nærmeste og Skule nærmere enn Håkon. Skule hadde dessuten det fortrinnet fremfor Guttorm at han var ektefødt. Dette var avgjørende i tronfølgeordenen av 1163/64 og kan forklare at han fikk støtte fra erkebiskopen og geistligheten i Nidaros. – Erkebiskop Guttorms støtte kan i tillegg skyldes at han tilhørte Reinsætten; dette navnet var vanlig der, pluss at det er nærliggende å tenke seg at kong Inge (1207–17) ville ha påvirket valget av ham i 1215.¹⁵

Så hvorfor ble likevel Håkon valgt? Sagaens forklaring på dette er at han tilhørte Sverreætten og dermed fikk støtte av birkebeinerne. Partidannelsene i den foregående perioden hadde også dynastiske konsekvenser: Oppslutningen om en konge eller en slekt var et grunnleggende trekk. Sagaene, særlig Sverres saga, insisterer hele tiden på at en konge må være kongssønn. Riktignok forekom det også konger med avstamning gjennom kvinneledd, blant andre Magnus Erlingsson. Mannslinjens eksklusive rett er nok et uttrykk for Sverres propaganda, men den hadde klart et fortrinn. Derimot er de mange barnekongene et bevis på at kongelig avstamning var avgjørende; selv den mektigste stormann kunne ikke kreve tronen for seg selv uten en eller annen tilknytning til dynastiet. Samtidig var de fleste kongsemnene i begge partier i den foregående tiden uektefødte, så ekte fødsel har neppe hatt særlig betydning for andre enn geistligheten.¹⁶

Med partidannelsene kom videre et nytt element til. Man måtte ikke bare ha kongelig avstamning, man måtte stamme fra den rette kongen. Leser vi Sverres saga – som kan ha

12. Om sagaen, se Bjørge 1964 og 1968, og Bagge 1996: 91–160.

13. Bagge 1996: 107–119.

14. *Hákonar saga* II: 61, 116. Heretter: HH.

15. *Sverris saga*: 248. Bjørge 2004 avviser denne tilknytningen, uten nærmere begrunnelse. Selv om vi ikke har noe bevis, vil jeg likevel mene at det er en rimelig tanke.

16. Om geistlighetens oppfatning av tronfølgen, se Tobiassen 1964: 235–258.

vært ferdigskrevet på denne tiden –, skjønner vi raskt at Skule hadde liten sjanse mot Håkon. Om ikke sagaen forelå ferdig, og om bare et fåtall av velgerne hadde lest den, må i alle fall den muntlige tradisjonen om Sverre ha vært et avgjørende element i kongevalget. Uansett tronfølgelov og sedvane, Sverres ætling var den opplagte kandidat til kongedømmet hos birkebeinerne. Tross kirkens og geistlighetens støtte og en rekke manøvrer til fordel for Skule, var saken klar: Håkon måtte bli konge. Ingas jernbyrd er kanskje et ytterligere argument for det samme: Geistligheten har ikke våget å forkaste den.¹⁷ Derimot klarte Skule å sikre seg betydelige rettigheter og var landets virkelige styrer de første årene av Håkons regjeringstid.

Selv om Håkon var plassert på tronen i 1218, lar sagaen et riksmøte ta den endelige avgjørelsen om kongevalget i 1223. I mellomtiden hadde det blitt sluttet fred mellom birkebeinere og baglere etter kong Filippus' død i 1217. Freden ble imidlertid kortvarig, for en ny flokk reiste seg på Østlandet, ribbungene, ledet av Sigurd, som hevdet at han var sønn av Erling Steinvegg og sønnesønn av Magnus Erlingsson. Birkebeinerne hevdet at han var en bedrager, men det er det neppe grunn til å legge avgjørende vekt på. Uten at vi vet noe sikkert om hans opphav, kan Sigurd godt ha vært kongssønn.¹⁸ Skule kjempet mot ham i de følgende årene og fikk ham til å kapitulere sommeren 1223.¹⁹ Kort etter ble tronfølgespørsmålet behandlet på et stort riksmøte i Bergen. Sagaen regner opp en rekke menn som møtte, og føyer til at mange sa at dette var det beste utvalg av menn som hadde vært samlet i deres levetid. Bakgrunnen var at det nå var blitt fred i landet, men at det likevel var «store krav på Håkons rike og farsarv fra de menn som ville trekke seg selv frem til makten».²⁰ Sagaen sier altså ikke direkte at møtet handlet om kongevalg, men tilføyer at på grunn av kongens ungdom var mange i tvil om hvem de skulle tjene, og at det dessuten var mye hat mot Sverres ætt.

Sagaen sier at møtet begynte 29. juli, men henviser bare vagt til forhandlinger, dels mellom «høvdingene» og dels i mindre grupper, frem til møtet i plenum 20. august, da kongevalget ble avgjort. Her blir en rekke lagmenn bedt om å uttale seg om retten til tronen og konkluderer alle i favør av Håkon, hvoretter erkebiskopen proklamerer at Håkon er rett konge. Samtidig stadfester han avtalen mellom Håkon og Skule om riksdeling og oppfordrer Håkon til å gjøre «det beste han kan» for Guttorm, mens han derimot ikke har noe å si om Sigurd Ribbung. Hva Guttorm oppnådde som følge av dette, er ikke nevnt, men det er klart at Sigurd Ribbung ikke fikk noe.

Kongevalget blir så etterfulgt av forhandlinger mellom Håkon og Skule om riksdeling. De bytter nå riksdel; Håkon får Østlandet i tillegg til Vestlandet, mens Skule får Møre, Trønde-

17. På grunnlag av historien om Erling Steinveggs jernbyrd i *Bøglunga sǫgur*: 70, der biskop Nikolas sier at det er han som bestemmer utfallet, har det vært hevdet at man egentlig ikke trodde at Guds vilje kom til uttrykk på denne måten (Brégaint 2016: 63–64). Historien stammer imidlertid fra den birkebeinervennlige versjonen av sagaen og har til hensikt å diskreditere Nikolas og baglerne. Den forekommer ikke i den opprinnelige, baglervennlige versjonen (*Bøglunga sǫgur*: 8), der Nikolas riktignok søker påskudd til å utsette jernbyrden. Historien er dermed ikke bevis for noen generell mistro til jernbyrden. At man i middelalderen var klar over at det gikk an å fuske med en jernbyrd, er ikke mer oppsiktsvekkende enn at vi erkjenner muligheten av forfalskning av bevismateriale. *Hákonar saga* gir også klart uttrykk for tro på jernbyrd, selv om sagaen er skrevet etter den offisielle avskaffelsen av den i 1247. – At dette var mye senere enn vedtaket på Laterankonsilet i 1215, er ikke oppsiktsvekkende; det finnes mange andre eksempler på at jernbyrd ble praktisert lenge etter dette.

18. Spørsmålet er inngående diskutert av Arstad 2019: 193–198, som er tilbøyelig til å mene at Sigurd virkelig var kongssønn.

19. HH I: 255–256. Arstad 2019: 109–119 hevder at det ikke dreide seg om noen kapitulasjon, men om et forlik med tanke på å legge Sigurds krav på tronen frem for det kommende riksmøtet. I den replikkvekslingen sagaen siterer, avviser imidlertid Skule Sigurds krav på en tredjedel av landet og forlanger full kapitulasjon i bytte mot et vagt løfte om å gjøre hva han kan for Sigurds sak under de kommende forhandlingene. Selv om ribbungene ikke var militært beseiret – sagaen sier at Skule oppnådde kapitulasjonen «uten strid» –, viser dette at de må ha vært avgjørende svekket.

20. «En þó var mikit ákall á ríki Hákonar konungs ok föðurleifð af þeira manna hendi er sik vildu fram draga til ríkisins» (HH I: 256).

lag og Nord-Norge. Den nøyaktige grensen blir gjenstand for tautrekking, men ender med et kompromiss: Grensen skal følge bispedømmene,²¹ altså gå mellom Sunnmøre og Nordfjord, mens Skule opprinnelig hadde krevd området helt sør til Sognefjorden. Skule har i tillegg plikt til å hjelpe Håkon i tilfelle krig.

Hva har egentlig foregått på møtet i 1223, og hvilke kilder har Sturla hatt til sin skildring av det? Da han skrev sitt verk, var det gått vel førti år siden møtet, og neppe mange av deltakerne var i live. Diskusjoner under møter hører ellers ikke til det som blir best bevart i muntlig tradisjon. Vi må derfor regne med at Sturla har hatt betydelig frihet til å utforme beretningen etter sitt eget skjønn. Ut fra forhistorien skulle man tro at det viktigste spørsmålet ville dreie seg om riksdeling. Sigurd Ribbung kan ha kapitulert i håp om å oppnå noe under møtet ved Skules hjelp. Skule sto som seierherre over ribbungene og kan ha ønsket seg en større eller bedre del av riket enn han hadde fra før; eventuelt kan han ha fremsatt krav om full riksdeling med Håkon. På sin side kan Håkon ha argumentert med at han nå var en fullvoksen mann – han var nå 19 år –, og at det derfor ikke var noen grunn til at Skule skulle herske over en tredjedel av riket.

Lagmennene som uttaler seg, tar ikke stilling til noe av dette; de er utelukkende opptatt av at Håkon er den eneste rette arvingen til riket. I forlengelsen av dette resonnementet ligger at Håkon er hersker over hele Norge, og at det vil være opp til ham å delegere noe av sin makt til andre. Fortsettelsen viser imidlertid at dette ikke var tilfellet i praksis. Her møter vi diskusjon og politisk hestehandel om maktfordelingen mellom Håkon og Skule. Det ligger nær å tro at lagmennesenes taler er Sturlas egen oppfinnelse for å understreke Håkons suverene rett til tronen og for til en viss grad å ta oppmerksomheten vekk fra forhandlingene om riksdeling i praksis. Alternativt kan Håkon ha bedt om disse uttalelsene for å legge press på Skule i de følgende forhandlingene.

Har Skule dessuten reist krav om å bli konge ved siden av Håkon? Møtet fant sted på et tidspunkt da Skule sto sterkt, etter seieren over ribbungene. I tillegg kommer at Håkon i 1217 og 1218 var blitt valgt til konge bare av birkebeinerne. På møtet i 1223 var derimot også tidligere baglere til stede. Ettersom det var Skule som hadde ført forhandlingene med baglerne, og han dessuten hadde den fordel at han ikke var i slekt med Sverre, er det mulig at han kunne få støtte herfra til et krav på tronen – selvsagt ikke som erstatning for Håkon, men med deling av riket.

Sagaen er likevel så vag på dette punkt at det er vanskelig å trekke noen klar konklusjon. Om Skule har gjort krav på tronen, kan det også tenkes at dette var et forhandlingsutspill for å oppnå en gunstigere riksdeling. Det er derfor mer sannsynlig at møtet egentlig dreide seg om det spørsmålet sagaen nevner etter kongevalget, nemlig forholdet mellom Håkon og Skule. Som fullvoksen mann kan Håkon nå ha reist krav om å redusere Skules riksdel. På den annen side sto Skule som seierherre over ribbungene og kan ha forlangt mer. Håkon har åpenbart ikke klart å redusere Skules del av riket, mens Skule ikke har klart å øke den, i alle fall ikke mye; det ser ut som størrelsen på de to områdene var omtrent den samme som før. At Håkon nå overtok Østlandet, mens Skule fikk mer av Trøndelag og Vestlandet, må derimot ha vært til fordel for Skule. Dermed måtte Håkon overta problemet med ribbungene, mens Skule kunne ha sin landsdel i fred.²² Riktignok hadde ribbungene nå kapitulert,

21. HH I: 266–267.

22. Bjørge 1968: 244 og Bagge 2010: 336–338 betrakter møtet som et nederlag for Skule. Vurderingen av dette spørsmålet er avhengig av hvilke mål de to aktørene hadde. At Sturla helt konsentrerer seg om det entydige valget av Håkon som konge, kan oppfattes som en seier for ham, men kan også være et forsøk på å skjule at Håkon ikke kom så godt ut av forhandlingene om riksdeling. Han fikk ikke redusert Skules del, og byttet av riksdeler ser mest ut til å være til Skules fordel.

og Sigurd Ribbung var fange hos Skule. Sigurd ba om å få følge Håkon i stedet, men Skule overtalte ham til å bli med ham nordover; han hevdet at det ikke ville være trygt for ham på Østlandet. Kort etter begynte ribbungene å røre på seg igjen, og Sigurd rømte fra fangenskapet. Det er nærliggende å tenke seg at Skule var medskyldig i dette, selv om sagaen ikke antyder noe slikt. Den forteller at Sigurd rømte mens Skule var bortreist, og at Skule straffet hardt dem han mente var ansvarlige for dette.²³

Håkon og Skule 1233–40

Det som senere skjedde, viser derimot at Skule ikke hadde noe imot et nytt opprør på Østlandet. Hans støtte til Håkon – som han var forpliktet til – var mildt sagt halvhjertet. Han kommer overraskende på Sigurd, som flykter. Men da Sigurd skjønner at han har å gjøre med Skule og ikke Håkon, går han og møter ham, uten at sagaen forteller hva dette møtet resulterte i. Skule kommer så til Håkon med forsterkninger i form av skip som lekker så mye at de knapt holder seg på vannet. Etter et kort forsøk på å få disse skipene til å flyte, snur så Skule og drar nordover. Senere forsøker han sammen med erkebiskopen å presse Håkon til å inngå forlik med Sigurd.²⁴ Sigurd hadde mange tilhengere og var en dyktig hærfører. Skule må derfor under møtet i 1223 ha regnet med at Håkon ville få problemer med ham. Håkon møtte da også sterk motstand fra ribbungene og ville trolig ha måttet kjempe mot dem i mange år, om ikke Sigurd plutselig hadde dødd i 1226.²⁵ Avtalen fra 1223 kunne dermed ha ført til at Skule økte sin makt på Håkons bekostning og kanskje hadde oppnådd full riksdeling som betaling for å hjelpe Håkon mot ribbungene. I stedet ble det Håkon som fikk æren av å beseire ribbungene gjennom forliket med Sigurds etterfølger Knut, som var en mindre farlig motstander.²⁶ Knut måtte nøye seg med to sysler som kompensasjon for å legge ned våpnene.²⁷

I de følgende årene hører vi ingenting om konflikt mellom Håkon og Skule. Arstad forklarer dette med at Skule gjennomgikk en religiøs omvendelse etter å ha vært døden nær av sykdom i 1226.²⁸ Etter å ha blitt frisk avla han løfte om korstog og var i de følgende årene opptatt med forberedelser til det. Det er sannsynlig at det er en sammenheng mellom sykdommen og korstogsløftet, men mer tvilsomt om det fredelige forholdet mellom Håkon og Skule kan forklares med en religiøs omvendelse hos Skule. Når Skule ikke utfordret Håkon i denne perioden, må forklaringen snarere være at han må ha innsett at han hadde oppnådd det han kunne oppnå. Om han kan ha reist krav om full kongetittel i 1223, må det ha stått klart for ham at et slikt krav ville være urealistisk i 1227, da Håkon hadde sittet på tronen i ti år, var blitt en fullvoksen mann og i tillegg nettopp hadde beseiret ribbungene. Skule måtte nå være rimelig fornøyd med tingenes tilstand; det var Håkon som hadde grunn til å være misfornøyd med å la en mann som ikke tilhørte dynastiet, herske over en tredjedel av riket. Derfor er det hos Håkon og ikke Skule vi må søke forklaringen på konflikten i de følgende årene.

Dette fremgår da også klart av sagaens skildring av møtet i Bergen høsten 1233, som var omhyggelig iscenesatt av Håkon for å provosere og ydmyke Skule.²⁹ Det var ikke satt av hav-

23. HH I: 271 f.

24. HH I: 302–312.

25. HH I: 313. For dette og det følgende, se Arstad 2019: 121–257.

26. Arstad 2019: 237–254.

27. HH II: 18.

28. Arstad 2019: 261–263.

29. HH II: 21–23.

neplass for Skules skip, det var ikke satt frem stol for ham i møtet med Håkon, og han ble pålagt å stå frem for kongen som en botferdig synder. I skildringen av denne scenen er det klart at det er Skule som har Sturlas sympati. Som den stolte høvding han er, nekter han å bøye seg og avviser alle anklager. – Hva disse anklagene gikk ut på, sier sagaen derimot ikke. Sagaen avslutter behandlingen av denne konfrontasjonen med å fortelle at erkebiskopen meklet mellom de to, men tilføyer at det ble sagt at det aldri siden var full tiltro mellom dem.

Kort etter dette sammenstøtet ble det konflikt mellom Håkon og biskopen av Hamar om Helgøya i Mjøsa, en konflikt som ble lagt frem for paven. Her støttet Skule biskopen og fikk pålegg fra paven om å få Håkon til å oppgi sitt krav.³⁰ Striden ble løst i 1237 gjennom et kompromiss. Dermed kunne Håkon bryte Skules allianse med biskopen. Det er også en rekke tidligere eksempler på at Håkon søkte kirkens støtte. Fornyselsen av erkebiskopens myntprivilegium i 1222³¹ er klart en del av Håkons forberedelse for riksmøtet i 1223. Den udaterte fornyselsen av Magnus Erlingssons gavebrev til biskopen av Stavanger gir ikke bare biskopen store rettigheter som byherre, men anerkjenner også Magnus som gyldig konge – «en slik mann som kong Magnus, min frende»³² –, stikk i strid med det som senere var offisiell oppfatning i Sverreætten, hos Håkon selv ifølge sagaen og senere hos hans sønn Magnus.³³ Dette dokumentet kan dateres til perioden 1225–45 på grunnlag av personene som er omtalt der, men innholdet peker klart i retning av tiden før Skules fall i 1240. Sandaakers datering til 1233³⁴ – samtidig eller før konfrontasjonen med Skule – virker rimelig, men det kan også ha blitt til tidligere som en forberedelse til offensiven da. Også noen andre privilegier til kirkelige institusjoner passer inn i dette bildet.³⁵ Håkon må ha søkt å distansere seg fra den antiklerikale tradisjonen fra Sverre og vinne kirkens støtte mot Skule.

Konfrontasjonen i 1233 peker direkte frem mot opprøret i 1239. I de følgende årene skildrer sagaen en rekke sammenstøt mellom Håkon og Skule, riktignok uten å gi flere opplysninger om hva konflikten dreide seg om. Sturla hevder hele tiden at det gikk godt mellom de to når de møttes, og at konflikten skyldtes baktalelser og misforståelser. Den konkrete fortellingen motsier imidlertid dette inntrykket. Hvorfor søker Skule hele tiden å unngå møter med Håkon hvis disse møtene forbedret forholdet mellom dem?

En mulig innvending mot denne tolkningen er det faktum at Skule i 1229 fikk vite at han hadde en sønn.³⁶ Før dette kunne han trøste seg med at hans etterkommere uansett ville sitte på Norges trone. Hans datter var nemlig gift med Håkon, og da Skule gjorde opprør i 1239, var hans to dattersønner, Håkon (født 1232) og Magnus (født 1238), arvinger til tronen. Skule krevde imidlertid at sønnen Peter skulle etterfølge ham og ta hele hans riksdel i arv, noe Håkon avviste. Fra et rent juridisk synspunkt var kravet tvilsomt. Peter var ikke bare uektefødt, han må antagelig også ha vært født i hor. Han ble regnet som sønn av Andres

30. HH II: 23–24; jfr. DN I nr. 13, 5. okt. 1234. Brevet nevner ikke Skule direkte, men henvisningen til inngrep fra «braccii secularis» kan neppe sikte til noen andre enn ham.

31. DN III nr. 1. Brevet er udatert. Det er stilet til erkebiskop Guttorm, som døde i 1224, og vitnene tyder på at det var utstedt i Nidaros, der Håkon var våren 1222.

32. «með því mote at slíc hofðingi gaf. oc bref sitt oc jnsigli setti firir sem Magnus konongR var frende min» (DN I nr. 51).

33. HH II: 122, der Håkon under forhandlingene med biskopene om kroningen nekter å sverge Magnus' ed med den begrunnelse at han ikke var rettmessig konge, og senere under Håkons etterfølger Magnus i sættargjerden (1277), der det henvises til et privilegium fra «en viss Magnus, etter sigende Norges konge» (Magni cuiusdam ut dicebatur regis Norvegie, NGL II: 462).

34. Sandaaker 1970.

35. *Akershusregisteret* 1336, 1337 og 2034.

36. HH II: 9.

Skjaldarbrand, kong Håkons slektning, men etter at Andres var forsvunnet på pilegrimsferd, tilsto hans hustru at Skule var faren. Rent bortsett fra politiske hensyn ville dermed Håkon ha gode argumenter for å avvise Skules krav.

Hensynet til Peter kan utvilsomt ha vært et motiv for Skule til å gjøre opprør mot Håkon. Hvis dette var hovedmotivet, blir det imidlertid vanskelig å forklare at opprøret først kom i 1239. Selv om sagaen ikke går i detaljer her, må Skule ha vært klar over Håkons holdning fra begynnelsen av. Hvorfor ventet han da i ti år med å iverksette opprøret? Alt tyder jo på at sjansene til å vinne ville bli mindre jo lenger Håkon satt på tronen. Vi kan også uten videre avvise tanken om at Skule hele tiden arbeidet for å erstatte Håkon på tronen – da ville også opprøret ha kommet mye før. Opprøret må derfor åpenbart være et resultat av motsetninger som oppsto i løpet av 1230-årene.

La oss derfor se nærmere på sagaens fremstilling av forholdet mellom Håkon og Skule 1233–39. Sagaen forteller at det kom opp nye tvistemål mellom de to vinteren 1234/35, og at Håkon om våren stevnet Skule til møte i Bjørgvin for å diskutere dette.³⁷ Skule rådslår om stevningen med sine venner og er selv lite innstilt på å møte, på bakgrunn av det som var skjedd i 1233. Han gjør seg likevel i stand til å reise. Håkon mobiliserer imidlertid store styrker til møtet og drar østfra til Bergen med 40 skip. Etter en del diskusjon bestemmer Skule seg så for ikke å møte kongen. Han drar først nordover mot Trondheim, men forlater så skipene og drar østover fjellet. Han får imidlertid bare følge av et mindretall av sine menn. Sturla siterer her et skaldekvad som klager over at Skules menn svikter ham.³⁸

Skule drar så til Hamar, mens Håkons menn mobiliserer en stor flåte i Mjøsa. Det ser nå ut som krigen er i ferd med å bryte ut mellom Skule og Håkon, men Håkon hindrer det ved å sende bud til Skule og tilby ham en tredjedel av syslene på Østlandet vinteren over. Etter en del forhandlinger og mobilisering av Håkons menn østpå blir det til slutt enighet mellom partene. Våren 1236 møtes Håkon og Skule i Bergen. Skule stiller først som betingelse at Peter skal arve hans rike, men går med på møtet selv om Håkon avviser dette.³⁹ De avtaler så å være sammen i Bergen om vinteren. Den følgende våren (1237) blir det endelig fred mellom Håkon og biskop Pål av Hamar.⁴⁰ Håkon gir nå Skule hertugnavn. Ved samme anledning har antagelig riksdelingen blitt endret, slik at Skule fikk en tredjedel av syslene i hele landet i stedet for en samlet riksdel.

Det er ikke lett å få noe bilde av hva som egentlig skjedde på grunnlag av sagaens beretning om disse begivenhetene. Hvorfor ville ikke Skule møte Håkon? Antagelig hadde han møtet i 1233 i frisk erindring og så at han var underlegen i antall, og at Håkon ville presse ham til ytterligere innrømmelser. – Hver gang Håkon kommer med 40 skip, viker Skule unna.

Sagaen gjør mye ut av at det nesten ble brudd mellom Skule og Håkon, men det er vanskelig å tenke seg at Skule ville ha stått særlig sterkt hvis dette virkelig hadde skjedd. Håkon har antagelig heller ikke ønsket noe brudd. Han ville redusere Skules makt, men ikke avskaffe den, og han ønsket ikke noen krig. Forslaget om en ny fordeling av syslene må ha vært et middel til dette. I første omgang var det en generøs gest til Skule, som samtidig var vanskelig for ham å avslå. For hva ville skjedd hvis det virkelig hadde blitt brudd mens Skule var østpå? Riktignok hadde han tilhengere der, men også mange motstandere, samtidig som de fleste av hans øvrige tilhengere befant seg i Møre og Trøndelag, der Håkon hadde en flåte på 40 skip. Et brudd i 1235 ville etter all sannsynlighet endt med seier for Håkon.

37. HH II: 26–31.

38. HH II: 28–29.

39. HH II: 35.

40. HH II: 36.

Samtidig ble tilbudet dette året utgangspunktet for en svekkelse av Skules stilling, nemlig full oppløsning av hans riksdel ved at han i stedet fikk en tredjedel av landets sysler. Karakteristisk nok nevnes dette bare en passant i sagaen, mens Sturla gjør mer ut av Skules nye rang som hertug. Dette har imidlertid bare vært en tom tittel; det viktigste var at Skule ikke hadde noen selvstendig riksdel. Nå kan det innvendes at dette ble kompensert av at han fikk et fotfeste i hele landet.⁴¹ Selv om vi vet lite om hvordan riksstyret faktisk foregikk på denne tiden, er det nærliggende å tenke seg at Skule inntil 1237 langt på vei har styrt sin riksdel som en selvstendig enhet. Det kunne han ikke lenger gjøre etter endringen i 1237. Han kunne utnevne sysselmenn, men hans kontroll over dem må ha vært begrenset. Skulle han gi forordninger og ta beslutninger for større deler av riket, måtte det skje sammen med Håkon. Og ettersom Håkon både hadde høyere rang, flere menn i sin tjeneste og flere sysler å disponere, er det lett å tenke seg at Skules innflytelse ville bli sterkt redusert.

Vinteren 1237/38 tilbrakte Håkon og Skule sammen i Oslo, og ifølge sagaen var forholdet mellom dem da godt. De møttes også høsten 1238, og forholdet var også da ifølge sagaen bra, men ikke som da det var på det beste. Det var siste gang de møttes. De avtalte å møtes i Bergen neste sommer. Skule kom først, men dro nordover igjen da han hørte at Håkon var på vei med 40 skip. Om høsten gjorde han så opprør.

Håkon har nå åpenbart fulgt opp planen fra 1237 med at Skule skulle være nummer to i riket som helhet, men ikke ha selvstendig myndighet over noen enkelt del. I samsvar med dette var de to oftere sammen i tiden 1237–39 enn tidligere.⁴² Uten at vi vet hva som konkret foregikk når de møttes, tyder Skules motvilje mot å møte Håkon når han var overlegen i antall, på at han regnet med å ha liten innflytelse og ville bli tvunget til å bøye seg for det kongen bestemte. Nyordningen av 1237 blir derfor en hovedårsak til Skules opprør.

Skules opprør

Det som skjedde under opprøret, bekrefter også dette. Lite tyder på at Skule hadde noen særlig fordel av de sysselmennene han hadde utnevnt i andre deler av landet. Det første han måtte gjøre etter å ha tatt kongsnavn, var å skaffe seg full kontroll over Trøndelag, en kontroll han hadde mistet i 1237. Sagaen gir en detaljert og rystende skildring av de hensynsløse drapene på forsvarsløse menn – tidens sysselmenn var åpenbart ikke omgitt av væpnede menn – beregnet på å stille Skule i et dårlig lys.⁴³ Det strategiske poenget er at Skule måtte begynne opprøret med å sikre seg på denne måten, noe han ikke hadde behøvd før 1237. Det førte til at han først utpå våren 1240 dro sørover mot Oslo, og at Håkon dermed fikk tid til å organisere motstanden på Østlandet. Det ble også for sent på året til at han kunne overraske Håkon i Bergen. Omvendt ser det ut til at han hadde liten glede av de sysselmennene han hadde plassert i andre deler av landet. Skules sysselmann i Oslo får ordre om å eliminere motstanden mot ham der, men advarer i stedet Håkons menn.⁴⁴ I alle fall én sysselmann på Vestlandet går over til Håkon; ellers hører vi ikke noe om forholdene her. Først etter seieren ved Låka får Skule oppslutning på Østlandet.⁴⁵

Hvilke sjanser hadde så Skules opprør til å lykkes? De fleste historikere har ment at det var dødsdømt i utgangspunktet, mens Arstad argumenterer for at Skule hadde en god plan, var

41. Blom 1972: 19–27 og Arstad 2019: 300–310 betrakter den nye ordningen som en fordel for Skule, mens de fleste andre, bl.a. Helle 1974: 110–11; Lunden 1976: 198–208 og Bjørge 2004, mener at den svekket Skule.

42. Helle 1970: 334–335.

43. HH II: 52–59.

44. HH II: 57–58.

45. HH II: 74–76.

en dyktig hærfører – dyktigere enn Håkon – og derfor godt kunne ha vunnet.⁴⁶ Jeg skal ikke utelukke det, men vil likevel peke på at Håkon i utgangspunktet sto sterkere enn Skule, ikke bare militært, men i kraft både av sin avstamning og sin langvarige og øyensynlig vellykkede regjering. Selv om sagaen idealiserer, viser den ham i en rekke situasjoner der han hindrer eller demper konflikter, og der han knytter folk til seg. Han tilhørte det som de seirende birkebeinerne oppfattet som det rette dynasti, mens Skule stammet fra en stormannsslekt i Trøndelag og bare hadde én forgjenger på tronen. Skule skaffet seg kontroll over store deler av Østlandet etter seieren ved Låka, men hvor mange av hans nye tilhengere ville følge ham i motgang? Svaret på dette spørsmålet får vi i sagaens skildring av begivenhetene etter hans nederlag i Oslo.

Sagaen opplyser ikke noe om styrkeforholdet mellom de to hærene under slaget i Oslo, men forteller at Skule etter slaget forlot byen med bortimot 120 mann.⁴⁷ Han må derfor åpenbart ha hatt betydelige tap. Dessuten var en stor del av hæren blitt innesluttet på kirkegården og måtte overgi seg, i tillegg til at mange hadde søkt tilflukt i kirker og så fikk grid, men mot den vanlige betingelsen, å slutte seg til seierherrene. Selv om Skule også hadde menn andre steder på Østlandet, var han derfor fra militært synspunkt alvorlig svekket, men ikke knust. Den virkelige katastrofen kom i den følgende tiden. Det var uenighet om hva man nå skulle gjøre. Østlendingene foreslår å dra østover til Østerdalen og Värmland, hvor de lett kunne rekruttere nye folk, mens trønderne nekter å «reke rundt i fjell og skoger» og vil dra nord til Trondheim. Denne løsningen blir så valgt, med det resultat at hæren blir ytterligere redusert til litt under 90 mann.⁴⁸ De kommer frem til Nidaros, men oppdager at stemningen har snudd; Skule har ikke lenger støtte der. Skildringen av den følgende tiden er ett av Sturlas mesterverk – han blir ofte undervurdert som forfatter. Skule sitter i kongsgården og har få folk rundt seg, og få vil også ha noe med ham å gjøre. Håkon sender 15 skip mot Trondheim – han trenger ikke lenger 40 –, og de møter liten motstand. Skule og Peter gjemmer seg i Elgeseter kloster, men kommer ut da birkebeinerne setter fyr på det.⁴⁹ Skule dør med verdighet. Hans siste ord er: «Hugg meg ikke i ansiktet, for det er det ikke skikk å gjøre mot høvdinger.»⁵⁰

Kunne vi tenke oss et slikt totalt sammenbrudd for Håkon etter bare ett nederlag? Etter over 20 år som konge, stadig på reiser rundt i landet, med stadige møter og fester med rikets stormenn, ville han ha blitt forlatt like raskt etter ett nederlag som Skule? Her kan vi sammenligne med Magnus Erlingsson, som jo led en rekke nederlag, men stadig kom tilbake, riktignok i stor grad med dansk hjelp. Men Sverres saga gjør det klart at han var enormt populær og ikke hadde vansker med å skaffe seg støtte, selv om sjansen for seier kunne være liten. Selv om ideer om statsmakt og nasjon var mindre utviklet på 1200-tallet enn i dag, skal vi ikke undervurdere personlig popularitet og lojalitet mot dynastier som bestemmende for folks handlinger. Lojalitet kunne nok skifte, men det var ikke likegyldig hvem man støttet, og kombinasjonen av en langvarig regjering, tilknytning til det rette dynasti og personlig popularitet må også tas i betraktning i tillegg til «nothing succeeds like success».

46. Arstad 2019: 511–516.

47. HH II: 109

48. Ibid.

49. HH II: 109–116.

50. «Höggvið eigi í andlit mér, því at þat er eigi siðr við höfðingja at gera» (HH II: 114).

Det større bildet: partier og statsutvikling 1130–1240

Konflikten mellom Håkon og Skule reiser spørsmålet om politisk kultur og statsutvikling. Hvor langt kunne en konge gjøre krav på lojalitet i kraft av å være konge, og i hvilken grad var lojalitet bestemt av egeninteresse? Under konflikten mellom Håkon og Skule er det klart at det siste tillegges stor betydning. Skules seier ved Låka skaffer ham oppslutning over det meste av Østlandet; i alle fall er det ingen åpen motstand mot ham. Omvendt mister han nesten all støtte etter nederlaget i Oslo. Håkons krigsforberedelser går i stor grad ut på å styrke vennskaps- og lojalitetsbånd. Han fortsetter ufortrødent julefeiringen i Bergen og bryter i stykker sølvtøyet for å skaffe nok midler til å beverte sine menn, og han sender bud østover for å utnevne Knut Håkonsson til jarl.⁵¹ På den andre siden er det ikke noen absolutt motsetning mellom norm og egeninteresse. Den enkelte aktør må ta individuelle beslutninger, men disse beslutningene vil avhenge av hva andre aktører gjør. Forventningen om at andre vil følge normen, vil ofte føre til at man selv også gjør det fordi risikoen ved normbrudd da vil bli for stor. Normativt sto Håkon klart sterkere enn Skule etter tyve år som konge. Håkon hadde derfor langt mer å gå på i form av nederlag. Han hadde råd til å tape slaget i Oslo; Skule hadde det ikke. Selv om opprør mot en lovlig valgt konge nok kunne ha lyktes på midten av 1200-tallet, stilte kongen og opprøreren langt fra likt, hverken fra et normativt eller realpolitisk synspunkt.

Her er forholdene på midten av 1200-tallet annerledes enn 100 år før. Under konflikten mellom Magnus og Harald i 1130-årene ser det ut til at lojaliteten har vært skiftende. Magnus er sønn av den etablerte kongen, mens Harald er oppvokst i Irland og først kommer til Norge i voksen alder. Likevel får Harald på grunn av personlig popularitet nok tilslutning til å tvinge frem riksdeling. Da krigen bryter ut mellom dem, vinner først Magnus, og Harald drar i eksil til Danmark. Men da han kommer tilbake, er det Magnus som mangler oppslutning og blir beseiret og fanget i Bergen. Partilinjene ser derimot ut til å ha blitt noe klarere under konflikten mellom Sigurd Slembe og den lemleste Magnus på den ene siden og Haralds mindreårige sønner på den andre. Derimot er det ingen kontinuitet mellom denne konflikten og den mellom Haralds sønner og deres etterkommere fra 1155 og utover. Først nå kan vi snakke om virkelige partier.

I motsetning til moderne partier var disse ikke definert gjennom saker, men gjennom dynastier, etterkommere av Inge på den ene siden og hans brødre Sigurd og Øystein på den andre. Et typisk uttrykk for partienes betydning er de mange barnekongene; utgangspunktet er ikke tronfølgeren, men partiet, som må finne en kandidat med riktig avstamning. Begge partier får problemer med dette. Birkebeinerne må godta avstamning i kvinneledd, som ved valget av Inge i 1204, og baglerne har en rekke konger som birkebeinerne, med eller uten grunn, beskylder for å lyve om sitt opphav. Hele tiden har vi eksempler på at folk skifter parti, og på slektninger som står på motsatt side – i noen tilfeller som en slags forsikring; uansett utfall vil slekten ikke lide fullstendig nederlag, og slektninger på den tapende siden kan få grid.

Tross slike unntak er likevel partiene blitt fastere fra 1160-årene og utover. De varer over flere generasjoner, riktignok ofte under forskjellige navn, og det er ikke lenger kongsemnet som definerer partiet, men omvendt. Når så de to partiene er blitt forenet og begge har godtatt birkebeinernes konge Håkon, har utfordrerens Skule en vanskelig oppgave.

Ser vi så på tiden etter 1240, «storhetstiden», da Norge var fredelig og stabilt, kan vi spørre om dette skyldes endringer i tronfølgeordning og politisk kultur, eller om det bare

51. HH II: 67.

var en tilfeldighet. Hva ville ha skjedd om både Håkon den unge og Magnus hadde overlevd sin far? Var det bare på grunn av Eirik Magnussons svakhet og dårlige helse at det ikke ble konflikt mellom ham og broren Håkon? I nabolandene har vi konflikten mellom Valdemar Seiers sønner etter 1240 og mellom Erik Menved og hans bror Christoffer på begynnelsen av 1300-tallet og selvsagt kong Birger og hans brødre i Sverige. Det siste eksempelet kan vi imidlertid se bort fra; Sverige er et unntak i europeisk sammenheng og fikk ikke noen skikkelig regulert tronfølge før på 1500-tallet, og selv da skapte yngre brødre problemer. Sverige er også et unntak ved at man to ganger valgte innfødte adelsmenn, uten forbindelse til dynastiet, til konger, Karl Knutsson i 1448 og Gustav Vasa i 1523. Ellers valgte man alltid medlemmer av utenlandske fyrsteslekter, gjerne med en viss forbindelse til det gamle dynastiet, som i Ungarn (1301), Böhmen (1311), Polen (1386), England (1688 og 1713) og Spania (1700).

I Danmark var det betydelige problemer i tiden 1241–1319, men de yngre brødrene sto ikke åpent frem og forlangte riksdeling. Problemene hadde dels form av intriger mot den eldre broren og dels av konflikter om forleninger. Prinsippet om enekongedømme var godtatt. I senmiddelalderen hører vi lite om konflikter med yngre brødre, rett og slett fordi det ikke var noen. Først med oldenburgerne får vi igjen yngre brødre, men med noen få unntak i begynnelsen er det bare spesialister på dansk historie som har hørt om dem; de fikk et anstendig underhold, men spilte ingen politisk rolle. Det samme er tilfellet i resten av Europa. De kunne hate sin eldre bror og intrigere mot ham, men de hadde ingen sjanse til å utfordre ham; til det var enekongedømmet for godt etablert.⁵²

Uansett det mulige innslaget av tilfeldighet som forklaring på den fredelige tiden i Norge etter 1240, er det større bildet klart. Uklarhet og rivalisering om tronfølgen var den viktigste årsaken til indre stridigheter i Europa i middelalderen. Dette problemet ble i stor grad løst gjennom innføring av enekongedømme og faste regler for tronfølgen. Statistisk kommer dette til uttrykk i reduksjon av antall kongemord, fra 22 % av alle konger i perioden 600–1200 til 6 % 1200–1800.⁵³ Mens krig innen statene var vanlig i den tidlige perioden, ble dette i stor grad erstattet av krig mellom stater i den følgende. De strengere tronfølgereglene hadde også en annen effekt, nemlig dynastiske unioner, som i Norge fra 1319. Bare medlemmer av kongefamilien kunne bli konger, og konger kunne bare gifte seg med kvinner av kongelig avstamning. Slike kvinner ville så å si alltid være utenlandske – de innenlandske ville være for nært beslektet.

Konflikten mellom Håkon og Skule blir derfor mer enn en episode. Den har sin bakgrunn i partidannelsen under borgerkrigene, er uttrykk for den økende betydningen av dynastiet og markerer begynnelsen på en kraftig utbygging av kongelig administrasjon og rettshåndhevelse. Om betegnelsen «storhetstid» er treffende eller ikke, kan være gjenstand for diskusjon, men vi har i alle fall å gjøre med noe mer enn rivalisering mellom to mektige menn.

Litteratur

Akershusregisteret av 1622. (G. Tank, utg.). (1916). Kristiania.

Arstad, K. (2019). *Rex Bellicosus. Strategi, taktikk og feltherre-egenskaper i Norge på 1200-tallet. En analyse av krigføring i middelalderen samt militært og politisk lederskap sett gjennom karrierene til Sigurd Erlingsson, Knut Håkonsson, Skule Bårdsson og Håkon Håkonsson* (doktoravhandling, Universitetet i Oslo).

52. Bagge 2019c.

53. Morrill 2004: 297; Eisner 2011: 556; Bagge 2019a: 21–26, 51–55; Bagge 2019b.

- Bagge, S. (1986). Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen. *Historisk tidsskrift*, 65(2), 145–197.
- Bagge, S. (1996). *From Gang Leader to the Lord's Anointed. Kingship in Sverris saga and Hákonar saga Hákonarsonar*. (The Viking Collection). Odense: Odense University Press, 1996.
- Bagge, S. (2019a). *State Formation in Europe 843-1789. A Divided World*. London: Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780429196829>
- Bagge, S. (2019b). The Decline of Regicide and the Rise of European Monarchy from the Carolingians to the Early Modern Period. *Frühmittelalterliche Studien*, 53(1), 151–189. <https://doi.org/10.1515/fmst-2019-005>
- Bagge, S. (2019c). Tronfølge og borgerkrig i Skandinavia i middelalderen. *Collegium Medievale*, 32(2), 77–94.
- Bjørge, N. (1964). *Kjelder til Hákonar saga* (hovedoppgave, Universitetet i Bergen).
- Bjørge, N. (1968). Hákon Hákonssons ettermæle. *Syn og segn*, 74, 240–249.
- Bjørge, N. (2004). Skule Bårdsson. I *Norsk biografisk leksikon* (bd. 8, s. 291–292). Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Blom, G.A. (1972). *Samkongedømme, enekongedømme, Hákon Magnussons hertugdømme. Kgl norske videnskapers selskap. Skrifter* 18.
- Brégaint, D. (2016). *Vox Regis. Royal Communication in High Medieval Norway*. Leiden: Brill.
<https://doi.org/10.1163/9789004306431>
- Bøglunga sogur*, i *Hákonar saga I*, 3–146.
- DN = *Diplomatarium Norvegicum*.
- Eisner, M. (2011). Killing Kings. Patterns of Regicide in Europe, AD 600–1800. *British Journal of Criminology*, 51(3), 556–577. <https://doi.org/10.1093/bjc/azr004>
- Hákonar saga Hákonarsonar*. (bd. I–II; Þ. Hauksson, S. Jakobsson & T. Ulset, utg.). (2013). Reykjavík: Hið Islendzka Fornrítafelag.
- Helle, K. (1960–61). Tendenser i nyere norsk høymiddelalderforskning. *Historisk tidsskrift*, 40, 337–370.
- Helle, K. (1970). *Konge og gode menn i norsk riksstyring 1150-1319*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Helle, K. (1974). *Norge blir en stat 1150-1319*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Kinck, H.E (1982 [1922]). «Storhetstid». I *Samlede Essays* (bd. 1, s. 323–402). Oslo: Aschehoug.
- Koht, H. (1963 [1923]). Skule jarl. I *Menn i historia* (s. 14–31). Oslo: Aschehoug (oppr. i *Historisk tidsskrift* 5 r. V, 1923).
- Lunden, K. (1976). *Norges historie*, bd. 3, *Norge under Sverreætten*. Oslo: Cappelen.
- Morrill, J. (2004). Conclusion: King-Killing in Perspective. I R. von Friedeburg (red.), *Murder and Monarchy. Regicide in European History, 1300–1800* (s. 293–299). London: Palgrave-Macmillan.
- Munch, P.A. (1857). *Det norske Folks Historie* (bd. 3). Christiania: Chr. Tønsbergs Forlag.
- Orning, H.J (2018). Feud in the State. The Conflict between Haakon Haakonsson and Skule Baardsson. I K. Gilbert og S. D. White (red.), *Emotion, Violence, Vengeance and Law in the Middle Ages. Essays in Honour of William Ian Miller* (s. 202–224). Leiden: Brill. https://doi.org/10.1163/9789004366374_013
- Sandaaker, O. (1970). Hákon Hákonsson og Stavanger-privilegiet. *Historisk tidsskrift*, 49, 286–308.
- Sverris saga*. (Þ. Hauksson, utg.). (2007). Reykjavík: Hið Islendzka Fornrítafelag.
- Tobiassen, T. (1964). Tronfølgelov og privilegiebrev. *Historisk tidsskrift*, 43, 181–273.